

'עליית הנוער'

מפעל הצלה וחינוך של נוער וילדים מגרמניה, ואחר-כך מארצות אחרות. את הרעיון לארגן ע"נ העלתה לראשונה רחה פריאר ב-1932, על רקע מצוקת נוער יהודי בגרמניה שנפלט ממקומות עבודה. כוונתה היתה לרכז נוער זה, להעלותו לארץ, ולתת לו חינוך והכשרה מקצועית חקלאית במסגרת ההתיישבות העובדת, בעיקר בקיבוצים.

תחילה הופעל ארגון עה"נ באמצעות האגודה 'עזרה לנוער יהודי' וה'וועד לשיתוף-פעולה בעליית ילדים ונוער'. אחרי עליית הנאצים לשלטון בגרמניה הוקמה במסגרת הסוכנות היהודית בירושלים 'לשכה לעה"נ'. בראש הלשכה הועמדה הנריאטה סולד, מייסדת ארגון 'הדסה' בארצות-הברית. הארגון נשא בעיקר העול הכספי של מפעל עה"נ.

ב-19 בפברואר 1934 עלתה לארץ חברת הנוער הראשונה מגרמניה, ברשינות עלייה שהושגו לצורך זה מממשלת המנדט. תאריך זה נקבע רשמית לראשית מפעל עה"נ בארץ. מעליית הנאצים לשלטון בגרמניה ועד גמר קליטתם של 'שארית הפלטה' אחרי מלחמת-העולם השנייה עלו לארץ והתחנכו במסגרת עה"נ 30,353 בני נוער וילדים. מתוך מספר זה עלו 5,012 בני נוער עד פרוץ המלחמה (1934-1939) ו-15,999 – אחרי המלחמה (1945-1948). מספרים אלה מציבים את עה"נ בראש מפעלי הצלת ילדים ונוער בתקופת השואה. מ-1948 קלטה עה"נ בעיקר ילדים ונוער מארצות אפריקה ואסיה וכן נוער ארץ-ישראלי. תקופה זו אינה בגדר דיונונו.

בתנועות הקיבוציות הוקמו מסגרות נוער ובהן שולבו לימודים עם עבודה. לטיפול בנוער, שהגיע מארצות שונות בלי ידיעת עברית ובלי משפחות, הוכשרו מדריכים. מוסד עה"נ, שהתרחב והתמסד, יצר כלים לקליטה, לפיקוח ולסיוע לקבוצות נוער שהוקמו בקיבוצים ובמקומות מיוחדים רבים. חלק מבני הנוער נשלח למושבים, ושם נקלטו במשפחות מאמצות. שיעור הנשארים במושבים אחרי התבגרם היה גבוה מאוד.

עם החמרת מצבם של יהודי גרמניה גדל מספר הפונים להתקבל לעה"נ. במיוחד אחרי 'ליל הבדולח' ב-1938. בגרמניה הוקמו אז מסגרות ארגוניות-חינוכיות שונות לנוער, כגון 'בית-הספר של הנוער העולה'. זאת – נוסף על קיבוצי ההכשרה שכבר היו קיימים מטעם 'החלוצי' ו'ברית חלוצים דתיים' (בח"ד), וכן מסגרות 'הכשרת בינוניים' (בני 14-15), של תנועות הנוער החלוציות השונות. חלק מבני הנוער הופנו בצורות ארגוניות שונות, ובכלל זה קיבוצי הכשרה, למקומות מעבר בארצות השכנות – בבריטניה, בהולנד ובשוודיה.

אחרי פרוץ המלחמה השתמשה עה"נ בכל האפשרויות והתחבולות כדי להעלות את בני הנוער שהושגו בשבילם רשיונות עלייה ושתהליך עלייתם הופסק מחמת נסיבות הזמן. נעשו גם מאמצים להפשיר רשיונות עלייה שהוקפאו, בנציגויות בריטניה ברייך הגדול – גרמניה, אוסטריה וצ'כיה.

בשנות המלחמה לחצה עה"נ בלי הרף על ממשלת המנדט לקבל מכסות מוגדלות של רשיונות עלייה, והעבירה את הרשיונות שקיבלה, דרך הלשכה המרכזית בז'נוה או דרך משרדים ארץ-ישראליים של הסוכנות, לארצות שמהן עדיין היה אפשר להעלות קבוצות נוער. כך הועברו רשיונות עלייה והועלו בני נוער מרומניה, מאיטליה, משוודיה, מדנמרק, מיוגוסלביה, מבולגריה, מהונגריה, מתורכיה ומקפריסין. פרשות העלייה הנודעות ביותר הן של 'ילדי טהרן' ושל 'ילדי טרנסניסטריה'.

בתוך המלחמה סייעו מדריכי עה"נ שנשלחו לאירופה בארגון בתי-הילדים והנוער שהוקמו במחנות שארית הפליטה באירופה ובניהול הפדגוגי של אותם מוסדות. שלוחה מיוחדת של עה"נ פעלה במחנות הגירוש בקפריסין (ראה גרוש קפריסין).

מפעל הקליטה, החינוך וההכשרה המקצועית של הילדים ובני הנוער, שהועלו במסגרת עה"נ, נשען על שלושה יסודות:

- א. היסוד האידיאולוגי, דהיינו, חינוך בני הנוער לחיי הארץ, חיי עבודה והתיישבות, חיי חברה ותרבות במסגרת ההתיישבות השיתופית;
- ב. היסוד הכלכלי, שבהתקשרות חברות עה"נ עם התנועות הקיבוציות לתועלתם ההדדית של שני הצדדים;
- ג. היסוד החינוכי, באמצעות שלושה גורמים חינוכיים: 'היישוב המחנך', ה'חברה', ה'עבודה'. מטרת עה"נ ושיטותיה נשארו קבועות למרות השוני הרב במוצא ובהשכלה של הנערים העולים מאז ראשית המפעל בגרמניה ועד עליית 'שארית הפליטה'.